

עורכים: פרופ' עפרה בנג'ו והראל חורב כרך 1, מהדורה מיוחדת 1007, 30 במרץ 2011

האם סוריה בוערת?

פרופ' אייל זיסר

בראשית פברואר 2011 התפאר הנשיא הסורי, בשאר אל-אסד, בראיון שהעניק לעיתון וול סטריט ג'ורנל כי "סוריה איננה מצרים או תוניס" וכי התקוממות עממית דוגמת זו שהפילה את משטריהם של חוסני מבארכ או של זין אל-עאבדין בן עלי איננה אפשרית בסוריה. בשאר תלה את ביטחונו ביציבות משטרו בתמיכה לה הוא זוכה, לדעתו, בקרב בני עמו תודות לעמידתו האיתנה נגד ישראל וארצות הברית. בשאר ייחס גם את יציבות שלטונו "לתאום ולהלימה המרבית המתקיימת בין עמדות הציבור הסורי במרבית הסוגיות שעל הפרק, לבין אלו של הממשלה בדמשק."

לא חלפו מספר שבועות עד שהתבערה שהתלקחה ברחבי העולם הערבי הגיעה גם לסוריה. ביום שישי, ה-18 במרץ, יצא השד מן הבקבוק ומאז מתקשה המשטר הסורי להחזירו למקומו. אחרי תפילות יום השישי פרצו בכמה ערים סוריות הפגנות נגד המשטר שקראו לביטול חוקי החרום במדינה, לחופש ולקדמה. ההפגנות היו מצומצמות בהיקפן ופוזרו בדרך כלל בידי כוחות הביטחון, פרט לעיר דרעא, בה פרצו מהומות רחבות היקף בהן מצאו את מותם באש כוחות הביטחון כמה מן המפגינים. ההפגנות בדרעא, בירת החוראן, ומותם של מפגינים שמספרם הלך וגדל במהלך השבוע האחרון, הסלימו את המצב והובילו להתפשטות המהומות לכל רחבי המדינה. באירועים אלו הוכיחו הסורים כי אינם שונים מאחיהם במצרים, תוניסיה, לוב או תימן, וכי המציאות הנפוצה במדינות אלו, המתאפיינת במצוקה כלכלית וחברתית ומיאוס הולך וגובר מן המשטר והסדר הקיים, משמשת כר פורה למהפכות צעירים גם בסוריה.

המשטר הסורי ניסה מצדו להרגיע את הרוחות והודיע על כוונתו לקדם שורה של רפורמות שעניינן ביטול חוקי החרום הנהוגים במדינה מאז מהפיכת הבעת' של ה-8 במרץ 1963, לרבות מתן היתר להקמת מפלגות פוליטיות נוספות. המשטר אף הכריז על העלאות שכר משמעותיות לעובדי המגזר הציבורי במדינה. אולם, בדומה למה שהתרחש במדינות אחרות אותן פקד גל המחאה הנרחב, צעדים אלו היו בבחינת מעט מדי ומאוחר מיד. הציבור הסורי שבע כמדומה הבטחות ריקות מתוכן לרפורמות ולתיקונים, שרבו במיוחד מאז שתפס בשאר אל-אסד את מקום אביו ביוני 2000.

מוקדם עדיין להעריך לאן פניה של סוריה. האם יעלה בידי משטרו של אסד לדכא את גל המחאה הגואה, או שמא עתיד גל זה להביא לסופו של משטר הבעת' במדינה. ראוי עם זאת להצביע על כמה תובנות מרכזיות העולות מאירועי הימים האחרונים. חשיבותם של האירועים בסוריה אינה בהכרח בהיקפם אלא בהיותם חסרי תקדים במדינה שלא ידעה הפגנות והפרות סדר מעין אלו מזה קרוב לשלושה עשורים. ואכן, מאז שדוכא מרד האחים המוסלמים נגד המשטר הסורי

בראשית שנות השמונים, לא ידעו עריה של סוריה הפגנות מחאה של ממש נגד המשטר בדמשק. הפעם, נראה כאילו נשבר מחסום הפחד מפני מנגנוני הדיכוי של המשטר, שמנעו בעבר מן המפגינים לצאת לרחובות.

ההפגנות הקיפו את מרבית חלקי המדינה, החל מדרעא בדרום, עבור דרך דמשק, חומץ ואפילו חמאה ידועת הסבל, וכלה בחלב, לאד'קיה ובניאס שלחוף הסורי בצפון. עם זאת, מדובר בדרך כלל בהפגנות מצומצמות של כמה מאות, ולכל היותר, אלף או אלפיים משתתפים. מבחנם של המפגינים יהיה ביכולתם לגייס בשבועות הבאים אלפים ועשרות אלפים להפגנות אלו. היקף ההפגנות וחומרתן הם שיקבעו את עתיד המשבר הפנימי בסוריה.

למהומות בדרום המדינה סביב דרעא ובנותיה יש גם משמעות גיאופוליטית מעניינת, שכן אזור זה היווה בעבר מעוז כוח של משטר הבעת'. אחדים מבכירי המשטר מגיעים ממנו, ולדוגמה, סגן הנשיא, פארוק אל-שרע, הנו יליד דרעא עצמה ואילו סגן המזכיר הכללי של מפלגת הבעת', עבדאללה אל-אחמר, הוא יליד העיירה אל-תל. עם זאת, מדובר באזור פריפריאלי המרוחק מן המרכז. עתידו של המשטר יקבע לא רק על פי היקף התמיכה שהוא זוכה לה בקרב תושבי הפריפריה אלא בעיקר על פי התמיכה בקרב המעמד הבינוני והאליטות הסוניות בערים הגדולות, ובראשן דמשק. הקבוצות האחרונות העדיפו בשנות השמונים לתמוך במשטר במאבקו באחים המוסלמים. לעת עתה הן מתבוננות באירועים מן הצד אך לעמדתן תהיה השפעה מכרעת על עתיד המשטר.

ראוי לציין שבראשית 2004 אירעו התנגשויות דמים בין כוחות הביטחון הסוריים לבין הכורדים במזרח המדינה. התנגשויות אלו, בעיקר בעיר קאמישלי שבמזרח המדינה, לא היו פחותות בחומרתן מן המתרחש היום בעיר דרעא. אלא שגם הכורדים בסוריה צופים בינתיים מן הצד על האירועים. כמי שמהווים כ-10% מתושבי המדינה, תהיה לעמדתם השלכה חשובה על יכולתו של המשטר הסורי לעמוד בפני האתגר שהוא ניצב לפניו.

עמדתה של הקהילייה הבינלאומית משמעותית אף היא. בדרך כלל נוקטים מרבית הדוברים עמדה ביקורתית כלפי המשטר הסורי, אך נמנעים מלאיים או לנקוט בצעדים כלשהם כנגדו. עמדה בינלאומית תקיפה נגד המשטר הסורי תקשה עליו את מלאכת דיכוי המפגינים ותשמש עבורם כמעין רוח גבית. עם זאת, נראה שכהרגלה ממתונה הקהילה הבינלאומית לראות לאן נושבת הרוח בטרם תנקוט עמדה נחרצת נוכח האירועים בסוריה. בעניין זה ראוי לציין את השינוי בגישתה של רשת אל-ג'זירה שעד לאחרונה גוננה על בשאר ומשטרו, בראותה בהם מעוז הערביות וחלק ממחנה ההתנגדות לישראל ולארצות הברית, מחנה הכולל גם את איראן ותנועות חמאס וחזבאללה. אלא שבימים האחרונים בהריחה את הרייטינג, ואולי גם את דמם הנשפך של המפגינים, שינתה תחנה זו ממנהגה והחלה לתת ביטוי הולך וגובר למחאה נגד בשאר אל-אסד ומשטרו.

מעבר לכל האמור לעיל ראוי לשוב ולהזכיר את מאפייניה הייחודיים של סוריה הנתפסים לרוב כנקודות העוצמה של המשטר בדמשק. החברה הסורית הינה מרובת עדות כאשר כ-40% מתושבי המדינה נמנים על בני עדות המיעוטים, כלומר אוכלוסייה שאיננה מוסלמית-סונית. אלו ברובם חוששים ממהפך או משינוי העלול להעלות לשלטון בסוריה גורמים אסלאמיים רדיקליים, ומכאן נטייתם רבת השנים לתמוך במשטר הסורי, יהיה מדכא ומושחת ככל שיהיה. בנוסף לכך סוריה הינה שכנה מיידית לעיראק וללבנון שבהן קריסת הסדר הקיים כבר הובילה בעבר למרחץ דמים בין-עמתי. זהו, אפוא, הדגם הרלוונטי מבחינתם של הסורים ולא דווקא תוניסיה או מצרים המרוחקות שבהן התאפיינה נפילת השלטון בשקט ובאי שפיכות דמים גדולה. למשטר הסורי יש גם בסיס עממי מסוים, תודות למערכת השלטונית ולמפלגת הבעת'. בסיס זה עודנו מייצג חלקים של הציבוריות הסורית, אף אם הם הולכים ומצטמצמים. לפיכך, אין לתארו כגוף שקפא על שמריו כדוגמת משטרו של חוסני מבראכ במצרים. כמו כן בניגוד למצרים שבה התקיימה הבחנה ברורה בין הנשיא לבין מנגנוני הביטחון, ובעיקר הצבא שאכן העדיף לנתק את עצמו מן השליט ולקבל לידיו את ניהול ענייני המדינה, בסוריה המציאות הינה שונה בתכלית. הצמרת הצבאית

הסורית מבוססת ברובה על בני העדה העלווית שעבורם נפילת השליט פרושה סיכון קיומי להם ולבני עדתם. מכאן ההתגייסות של כוחות הביטחון בכללותם לסייע לשליט במאבקו במפגינים. בשבועות האחרונים הוכיח בשאר אל-אסד כי אינו מתכוון לוותר על כיסאו וכי יאבק עד חורמה במפגינים נגדו. אולם האמת היא כי עתידה של סוריה כבר איננו נתון בידו, אלא עבר לידי צעיריה של המדינה, בני העשרים והשלושים, המהווים למעלה ממחצית האוכלוסייה. אלו – בני העדה הסוניית ובני העדות האחרות, מן הפריפריה ומן הערים הגדולות, הם שיקבעו את דרכה ואת עתידה של המדינה לשנים הבאות.

הנך נמנה על רשימת התפוצה של מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. אם ברצונך שלא להימנות עליה אנא שלח דוא"ל לכתובת listserv@listserv.tau.ac.il עם הכותרת "unsubscribe dayan-center".